

І.М. Гоўзіч**Стыль апавяданняў Фёдара Янкоўскага і Міхася Стральцова:
параўнальны аналіз**

Беларуская літаратура другой паловы ХХ стагоддзя не абмяжоўваецца толькі апісаннем рэчаіснасці, прыроды і падзей, прапушчаныя праз чалавечыя перажыванні, а вядзе рознаскіраваныя дыялогі з часам, аднаго аўтара з другімі аўтарамі, аўтара з чытачом, з самім сабой, з «цэлым народам». Думка ў падобных шматгалосых (М. Бахцін) творах не ляжыць на паверхні, а вынікае з глыбіні душэўнага вопыту, адліваецца ў інтанаванае выказванне, якое залежыць ад прадмета ўвагі і адрасата. Менавіта рэфлексія думкі і пачуцця аўтараў, іх рух, змены складаюць адметнасць праявітых твораў невялікага памеру, для якіх таксама характэрныя сцісласць, лаканізм, выразнасць і адточанасць сэнсу, шматузроўненасць зместу, часам адкрытая скіраванасць на рэцыпіента, насычанасць вобразна-выяўленчымі сродкамі (эпітэтамі, метафарамі, вобразамі-сімваламі, мастацкімі дэталямі і інш.), дасканаласць марфалагічна-структурнай будовы (мінімальны аб'ём з максімальна заглыбленым зместам), сваясаблівасць рытмічнай арганізацыі мастацкага тэксту (паўторы, незакончанасць думкі, перарывістасць інтанацыі і інш.).

Апавяданні і праявіныя мініяцюры прыцягвалі і прыцягваюць увагу пісьменнікаў розных пакаленняў, як старэйшых (Я. Брыль, Ф. Янкоўскі, Б. Сачанка, У. Арлоў), так і маладзейшых (М. Стральцоў, Я. Сіпакоў, Ю. Геніюш і інш.). Чым жа абумоўліваецца жыццяздольнасць падобных жанраў? Найперш, думачца, гнуткасцю і здольнасцю іх аўтараў у малой прасторы паказаць вялікае (нягледзячы на абмежаваны памер, падобныя творы надзвычай ёмістыя па змесце), напрамую выказаць чытачу-рэцыпіенту перажыванні, перадаць пачуцці і ўражанні аўтара. Вялікую ролю пры выбары пісьменнікамі падобнай формы пісьма адыгрывае фактар разамкнёнасці і адкрытасці, магчымасць выказацца *tet a tet* з суразмоўцам, часцей чалавекам філалагічна адукаваным, інтэлектуалам, які мае сапраўдны эстэтычны густ.

Творы Фёдара Янкоўскага, змешчаныя ў кнігах «Абразкі» (1975), «Прыпыніся на часінку» (1979), «І за гарою пакланюся» (1982), «Радасць і боль» (1984), «Само слова гаворыць» (1986), «З нялёгкіх дарог» (выбранае, 1988), уяўляюць сабой надзвычай рухомыя і дынамічныя замалёўкі імгненняў з жыцця вядомага мовазнаўцы-філолага, з якіх паўстаюць каларытныя вобраз простых людзей – маці і бацькі («Слова ў дарозе», «Ці пісаў такое?», ««Нібы сама клятва, прысяга перад бацькавым полымем»), вяскоўцаў («Пры дзвярах, у дзвярах...», «Словы, людзі»), рэдактараў і аўтараў, вядомых пісьменнікаў («Дзве сустрэчы з маладым (старонка з

дзённіка)», «Аўтар і рэдактар», «А песня будзе жыць і жыць», «Дарагая сустрэча» і інш.). Многія з пералічаных твораў пісьменніка і навукоўца ўяўляюць сабой пранікнёныя оды мове беларусаў – чыстай, выразнай, сакаўной і такой дарагой і любай пісьменніку: «У людзі выходзіць! У свет выходзіць!.. Людзьмі звацца!.. Жыць людзьмі!.. Не толькі імі называцца!..» [4, с. 8]. Высокая «філалагічная культура» адчуваецца на кожнай старонцы замалёвак і абразкоў аўтара: «Сябе, здаецца падрыхтаваў ужо да працы. Падрыхтаваў сябе да працы і ў працы са словам, з маім родным словам. А з ім працуй вымытымі рукамі, адгортвай ад сябе ўсялякае мурзатае, здрадлівае, адгортвай пацеруху, смецце» [4, с. 18].

Эцюды, абразкі, мініяцюры, эсэ кожнай часткі кнігі Ф. Янкоўскага «Само слова гаворыць» групуюцца не толькі на аснове тэматычнага падабенства – у кожным з раздзелаў вылучаецца дамінантная праблема ці тэма («Нібы клятва, прысяга» – трывога з а роднае слова; «Спрачаліся, пыталіся, шукалі» – культура творчасці; «Чалавек, душа, прырода, слова» – вернасць родным вытокаам; «З дыялогаў» – народная мудрасць). Разам з тым, у кожным з іх назіраецца паўтарэнне і раскрыццё на якасна новым узроўні дамінантных для ўсёй творчасці Фёдара Янкоўскага тэм (а не толькі для гэтай кнігі): асэнсаванне жыцця і ўсіх яго праявах і зменлівасці; усведамленне хуткаплыннасці часу, тэма Бацькаўшчыны (у тым ліку і малой радзімы), якая непарыўна звязана з мовай і інш. Вялікая ўвага ў названай кнізе надаецца невялікім абразкам, у якіх неаддухоўленыя з’явы прыпадабняюцца да чалавека, пераносяцца на яго духоўнае жыццё (асабліва творы з цыклу «Чалавек, душа, прырода, слова»).

Жанравая разнастайнасць эцюдаў, апавяданняў і абразкоў Ф. Янкоўскага багатая – гэта і сацыяльна-бытавыя («Трэба ж дапрадаць», «Назоўка», «Уласцы жывуць»), і філасофскія («Загойны, незагойныя...»), і псіхалагічныя («Нібы сама клятва, прысяга перад бацькавым полымем») мініяцюры, але, найперш, ён з’яўляецца стваральнікам мастацка-лінгвістычнай і філалагічнай іх форм, у якіх на аснове замалёўкі мовы персанажа або характарыстыкі слоў вызначаецца пэўная з’ява жыцця: «Гаваркое, або характарыстычнае слова не толькі абазначае нешта, а і характарызуе прадмет, з’яву – тое, што абазначае: гаваркое слова адразу дае штрышок вобраза ці нават вобраз. Хоць бы: вясёлка і бліскавіца, знічка. Хоць бы нашы родныя назвы месяцаў: ліпень (ліпа цвіце), Жнівень (жніво ідзе), верасень (верас цвіце, верасы цвітуць)» [4, с. 19].

Празаічныя ж творы Міхася Стральцова, у адрозненні ад твораў Ф. Янкоўскага, больш насычаны празрыста-светлым і сумна-трывожным лірызмам, поўняцца сумам звычайнага, простага чалавека, які па-філасофску

глыбока, удумліва і засяроджана ацэньвае сваю ролю ў гістарычным працэсе, суадносіць малое, прыватнае з глабальным і вялікім, пастаянна паглыбляецца ў свет асабістых перажыванняў, аналізуе стан душы лірычнага героя. М. Стральцоў – адначасова і лірык, і філосаф, і псіхолаг, вельмі блізкі ў апавяданнях да Кузьмы Чорнага.

Пра сваё дзяцінства і дзяцінства аднагодкаў-равеснікаў паэт згадвае і ў апавяданнях, і ў вершах, і ў крытычных артыкулах, напісаных у форме эсэ. Адно з яго эсэ называецца «Дзяцінства, якое мы помнім» (1984). Гэта твор пра пакаленне, якое рана пасталела, бо перажыло і смерць блізкіх і родных, і пасляваенны голад, бо навучылася, пераадольваючы цяжкасці, цаніць кошт жыцця, захоўваць памяць пра мінулае. Таму менавіта дзіцячыя гады сталі стартавай пляцоўкай далейшага жыцця пісьменніка і вызначылі агульны гуманістычны змест яго творчасці: «Ужо дарослымі мы па-сапраўднаму адчулі сябе дзецьмі вайны. І тады напісалася апавяданне «На чацвёртым годзе вайны», аповесць «Адзін лапаць, адзін чунь». Там – уражанні ваеннага дзяцінства, першапачатковы, можа, самы галоўны жыццёвы вопыт. Эмацыянальны вопыт майго пакалення і пакалення, якое не ведала вайны, паяднаўся. Паяднаўся на разуменні той цэны, якую заплацілі мы за мір, засталася Памяць – у майго пакалення біяграфічная, у новага – гістарычная. Памяць з вялікай літары» [3, с. 588].

Памяць пра вайну, родную беску прадвызначае змест усёй творчасці Міхася Стральцова. Галоўным героем яго твораў стаў малады чалавек-аналітык, які хоча пазнаць сэнс жыцця, былы вясковец, які ўжываецца ў гарадскую стыхію, якога не пакідае раўнадушным «сена на асфальце».

Вучоба ў БДУ, журналісцкая праца прадвызначылі шырыню мастацкіх інтарэсаў пісьменніка. Ён пачынае пісаць апавяданні «Блакiтны вецер» (1957, часопіс «Малодосць»), «Долса», «Восеньскі ўспамін», «Двое ў лесе» і іншыя, якія выйшлі асобнай кніжкай «Блакiтны вецер» у 1962 годзе. У іх вызначыліся такія рысы творчасці М. Стральцова, як лірызм, павышаная пачуццёвасць герояў і аўтара, асацыятыўнасць вобразнасці, маналагічная спавядальнасць.

У «Блакiтным ветры» выкладчык ВНУ Лагацкі, былы вясковец, не можа заснуць, ідзе ў вандроўку па начным горадзе і мроіць пра загадкі жыцця («дом без аблічча і нумара», маленства, студэнты, якія паводзяць сябе не так, як хацелася б, сусед па інтэрнаце Толік, да якога не пайшоў на адыходны ў армію вечар). Як і герой твораў Кузьмы Чорнага, ён імкнецца зразумець і знайсці месца ў жыцці, увабраць у сябе яго гукі, фарбы і на гэтым фоне зразумець сваю сутнасць, ацаніць свае ўчынкi. І «дапамагае» яму ў гэтым блакiтны вецер – сімвал нечага лагоднага, гарманiчнага, пяшчотнага.

Вецер, што застаўся ў сьвядомасці героя з дзяцінства, прымоўіўся яму некалі, супакойвае, уздымае настрой, кліча да светлай мары.

У апавяданнях «Трыпціх», «Дома», «Перад дарогай», «На вакзале чакае аўтобус», больш познім, асабліва вылучаным крытыкамі «Смаленне вепрука» раскрываецца галоўная тэма творчасці М. Стральцова – тэма духоўнай сувязі паміж горадам і вёскай, вясковых каранёў і гарадскога прагрэсу, празрыстасці расы на лістах дрэваў і блакітнага агеньчыка тэлеэкрана, грукату падводаў на асфальтаванай вуліцы, што вядзе на Конскі базар, і трамваяў. Пісьменнік прымае жыццё з яго вытокамі і працягам, з вясковымі хатамі і гарадскімі камяніцамі.

Гэтае і многія іншыя апавяданні напісаны ў форме ўнутранага маналога ці самога аўтара, ці герояў, якім ён перадавае думкі. Яны блізкія да лірыкі, таму і называюцца лірычнымі. У такіх творах сюжэт не цэласны, а эпізядычны, сцэны і падзеі працуюць на раскрыццё перажыванняў герояў ці апавядальніка. Унутраны маналог – спосаб фіксацыі і адлюстравання ў творы перажыванняў героя.

Усімі адзначанымі рысамі характарызуецца і апавяданне «Двое ў лесе» (1960), у якім галоўны герой твора Васіль перажывае па страчаным па віне нязграбнага, але хітрага школьнага ўраўнаважана Клыбіка каханню да настаўніцы Марыны. Прырода ў апавяданні надзвычай прыгожая: лес, якім захапляецца Васіль, ноч, калі ён праводзіць з танцаў Марыну, Васілёў настрой ўмела і дакладна «ўпісаны» ў навакольны прыродны і вясковы свет.

За першым зборнікам апавяданняў выйшаў другі – «Сена на асфальце» (1966) з рамантычна ўзнёслай, сімвалічнай назвай. Затым былі выдадзены аповесць «Адзін лапач, адзін чунь» (1970), кніга прозы, што складаецца з апавяданняў і аповесці «Падарожжа за горад». У новых кнігах М. Стральцова таксама гучыць голас аўтара – сына вёскі, які імкнецца пры кожным зручным выпадку да вытокаў, каранёў, да прыгажосці нерушнага, спрадвечнага, гарманічнага, асвечанага векавымі традыцыямі народнага, бацькавага і матчынага жыцця.

Адно з лепшых апавяданняў Міхася Стральцова «Сена на асфальце» працягвае і развівае тэму ранейшых твораў, але ўжо закранае не толькі тэму «вёска – горад», «вясковае – гарадское», але і шмат іншых, у першую чаргу маральна-этычных. Гэта і тэма кахання, якому, як піша ў першай частцы «Ліст першы» свайму каханаму Лена, хацелася такой шырыні, каб было «толькі яно і цэлы свет». І тэма вясковага побыту, што гняздзіцца на гарадской ускраіне (эцюд «Дзядзька Ігнат»), з яго паўсядзённымі людскімі клопатамі і размовамі пра надвор'е, пра чарговы футбольны матч, пра палітычныя падзеі. І тэма недалёкага ваеннага і пасляваеннага мінулага, якое

прыгадвае ў гэтым жа эцюдзе дзядзька Ігнат. З мноства тэм, сцэн і эпизодаў вынікае гуманістычны змест твора: аўтар заклікае любіць і вёску, і горад, шанаваць традыцыі, у першую чаргу – павагу да працы, дабрыні, якія спрадвеку выхоўвала ў людзях вёска. «Сена на асфальце» – гэта сімвалічны вобраз, які заклікае помніць і тварыць дабро, жыць па-чалавечы адкрыта і светла, гэта напамінак нам усім пра роднае вясковае, агульначалавечае карэнне.

Літаратура

1. Адамовіч, А. Міхась Стральцоў – учора і заўтра / А. Адамовіч // Стральцоў М. Выбранае: Проза, паэзія, эсэ. – Мінск : Маст. літ, 1987. – С. 3–8.
2. Васючэнка, П.В. Міхась Стральцоў / П.В. Васючэнка // Гісторыя беларускай літаратуры. XX стагоддзя: У 4 т. Т. 4. Кн. 2 1986 – 2000. – Мінск : Бел. навука, 2003. – С.404 – 425.
3. Стральцоў, М. Выбранае : Проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў. – Мінск : Маст. літ, 1987. – 606 с.
4. Янкоўскі, Ф. Само слова гаворыць: Філар. эцюды, абразкі, артыкулы / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Маст. літ, 1986. – 346 с.